

A posztkoloniális olvasat esélyei

Megjegyzések Ardamica Zorán tanulmányához

A posztkoloniális irodalmi diszkurzus kapcsán Szamosi Gertrud már a *Helikon* tematikus összeállításának bevezető tanulmányában felvetette azt a lehetőséget, hogy az elmélet közép-európai befogadása és átértelmezése saját irodalomtudatunk alakulásában is új horizontot nyithat.¹ A posztkolonialitás háttérében a gyarmatosítással kapcsolatos viszonyrendszerek állnak,² így az Európán belül érvényesülő viszonyrendszerek átértelmezése az elmélet magyar irodalomra vagy akár a közép-európai térségre való alkalmazhatóságának a feltétele. A kolonizáció kérdése Európában másként jelenik meg, mint a harmadik világban. Nem egyoldalúan, hanem – az elmúlt néhány évszázadban folyamatosan változó határok miatt is – kölcsönösségekben és a posztkoloniális diszkurzus feszültségteremtő kulturális szakadékaik nélkül,³ amelyek éppen a kolonizáló és gyarmatosított földrajzi és civilizációs közelsége miatt nem alakulhattak ki. Véleményem szerint ezt a – legalább a nemzeti irodalmak kialakulásáig visszavezethető – kölcsönösséget nem lehet figyelmen kívül hagyni, ha a szlovákiai magyar irodalom kapcsán kívánjuk érvényesíteni a posztkoloniális diszkurzust. Előbb-utóbb megkerülhetetlen lesz annak a meghatározása, hogy mit jelent a kolonizáció mint európai fenomén, és a magyar kultúra kérdéseiről (s ennek függvényében a szlovákiai magyar irodalomról) hogyan, milyen szempontok figyelembe vételével lehet ezen a viszonyrenden belül beszélni.

Ardamica Zorán is figyelmeztet arra, hogy a posztkoloniális elmélet egyes fogalmai átértelmezés nélkül nem alkalmasak a szlovákiai magyar irodalom posztkoloniális olvasatának megvalósítására. Magának a gyarmatosításnak a jelentésén kívül a gyarmatosító és kolonizált viszonyait is át kell gondolni, két okból is. Egyrészt a szlovákiai magyar irodalomnak nem voltak az összmagyar irodalomtól eltérő hagyományai, másrészt a szlovák, cseh és magyar irodalomban a 19. században hasonló fejlődési tendenciák érvényesültek. A közép-európai térség gazdasági- és politikai erőviszonyai a 20. század elején messzemenőleg különböznek a gyarmatosított harmadik világbeli területekétől, ahol a kolonizációt eleve a gyarmatosítók gazdasági, ipari fejlettsége tette lehetővé. A kultúra jellegének idegensége is ezzel függ össze: a gyarmatosított területek kultúrájának más a szerkezete és hierarchiája (az afrikai kultúra pl. főként orális, szemben az iparfüggő írott kultúrától).

1 Szamosi Gertrud: *A posztkolonialitás*. *Helikon*, 1996/4., 415.

2 Uo., 415.

3 Nehezen képzelhető el európai viszonylatban egy olyan értelmezői szituáció, amelyet Charles Larson ír le *Heroic Ethnocentrism. The Idea of Universality in Literature* c. tanulmányában. A viktoriánus regények nigériai fiatalok általi befogadásának nehézségei (pl. a csók és a szerelem összefüggéseinek értelmezése) a tanulmány szerint a civilizációs szakadékból következnek. Vö. Ashcroft, Bill – Griffiths, Gareth – Tiffin, Helen (ed.): *The post-colonial studies reader*. Routledge, London, 1995.

Teljesen más a helyzet a kisebbségbe kerülő magyarok esetében. A térség országai – a kétségkívül meglevő gazdasági különbségek ellenére – hasonló fejlettségűek, politikai berendezkedésükben sincsen lényegi eltérés. Az egyes nemzeti irodalmak nagyjából hasonló erővonalak mentén alakultak ki. Távolról sincs meg az a kulturális idegenség, aminek a tapasztalata életre hívta a posztkolonizációs traumát. A nyelvi különbözőségek mögött hasonló világtapasztalat és hasonló értelmezői horizont húzódik meg. A szó klasszikus jelentésében értett posztkolonizációs irodalmak mögött viszont ott húzódik egy másfajta tapasztalat, az élet dolgainak a kolonizáló kultúráétól paradigmaticusan eltérő szemlélete, az eredendő másságtapasztalat, amely a létező kánonok át- vagy újraértelmezésében nemcsak érvényesíteni tudja önmagát (a másságtapasztalat artikulációján keresztül), hanem éppen ennek a másságnak a meglétére és figyelembe vételére vezethető vissza a meglevő viszonyok felforgatása. Mivel a harmadik világ kultúrái a kolonizálóétól a gyarmatosítást megelőzően egészen eltérő formákban és módokon léteztek, a róluk való beszédet éppen ez a teljes másság nehezítette meg, amennyiben a létük sokszor nem az önreflexión keresztül nyilvánult meg (pl. Spivac ennek egyik sajátos formáját írja le), amikor azonban sor kerül az önreflexióra és az önreprezentációra, az már a kolonizáció formáit felhasználva megy végbe (pl. afrikai regények). Az ebből fakadó s a posztkolonizációs elmélet szempontjából alapvetően fontos feszültség a szlovákiai magyar irodalom viszonylatában nem mutatkozik meg, vagy legalábbis nem ilyen sarkított módon.

A fentiekben megfogalmazott kételyek ellenére úgy gondolom, hogy a szlovákiai magyar irodalom posztkolonizációs olvasatának megvalósítására vonatkozó javaslat elfogadása két szempontból is jelentős változásokat tudna hozni az irodalmi diszkurzusban. Mivel a posztkolonizációs elméletben az eltérő identitáskonstrukciók megkülönböztetett fontossággal bírnak, lehetőség nyílna a történetiséggel nem számoló, homogén csoportidentitásra vonatkozó elképzelések lebontására. A posztkolonizációs elmélet egy differenciáltabb felfogást tesz lehetővé, amelyben a csoportidentitás nem magyar elemei is szerepet játszhatnának – ez különösen a két háború közti irodalom szempontjából volna fontos.⁴ Másrészt, mivel a posztkolonizációs olvasat nem kizárólag az esztétikai megalkotottság kérdéseire irányul, olyan értelmezéseket hívhatna életre, amelyekben az esztétikai érték és – például – közösségi funkció nem kizárólagos és egymásnak feszülő kanonizációs kategóriaként jelennének meg (lásd pl. Győry Dezső vagy Mécs László verseinek esztétikai leértékelését, illetve Vozári Dezső verseinek korabeli leértékeltségét), s így mód nyílna a szlovákiai magyar irodalom bizonyos zavarba ejtő jelenségeiről való beszédhez szükséges nyelv megteremtésére is.

Spiral 09 I., Spiral 09 II., 2009 – akril, vászon, 140x160 cm

